

УДК 316.42:364-783.4

Вікторія Буяшенко

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ІДЕЇ СОЦІАЛЬНОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті аналізується розвиток соціального піклування у культурному просторі суспільної взаємодії, який відбувається паралельно з усвідомленням прав людини. Доводиться, що захист прав людини від різних форм дискримінації є магістральним напрямом практики соціального піклування, а ідея прав людини утворює сутнісну основу понятійної структури останнього.

Ключові слова: права людини, соціальне піклування, суспільна взаємодія.

V. Buyashenko. Philosophical and legal aspects of the idea of social care

This article analyzes the development of social care in the cultural space of social interaction that occurs in parallel with the realization of human rights. It is shown that the human rights of various forms of discrimination is a main direction of social care practice, and the idea of human rights forms the essential basis for conceptual structure of the latter.

Keywords: human rights, social care, social interaction.

В. Буяшенко. Философско-правовые аспекты идеи социальной заботы

В статье анализируется развитие социальной заботы в культурном пространстве социального взаимодействия, которое происходит параллельно с реализацией прав человека. Показано, что защита прав человека от различных формами дискриминации является основным направлением практики социальной заботы, а идея прав человека выступает основой понятийной структуры последней.

Ключевые слова: права человека, социальная помощь, социальное взаимодействие.

Поняття “прав людини” для сучасного наукового дискурсу стало настільки природним, звичним, за влучним висловом

Р. Штаммера [14] “безмістовним”, що не викликає ніяких сумнівів та проблем. Здається, воно існувало вічно, хоча насправді – це пізній винахід людства. Це поняття вперше виникло в західній Європі та США приблизно два століття назад, і тільки потім вкоренилося у колективну свідомість [2; 3; 11]. Незважаючи на свою начебто само собою зрозумілість, воно і сьогодні залишається актуальним. Для країн пострадянського простору, у більшості випадків, це поняття швидше теоретична конструкція, ніж реальність внаслідок відсутності дієвих механізмів його реалізації.

Розвиток соціального піклування у культурному просторі суспільної взаємодії відбувається паралельно з усвідомленням прав людини. Захист прав людини від різних форм дискримінації стає з часом одним з магістральних напрямів практичного аспекту соціального піклування. А ідея прав людини утворює сутнісну основу понятійної структури соціального піклування. Саме вона згодом стає головною мотивацією безпосередніх дій останнього в суспільстві. Людина живе, осмислюючи себе, довкілля, свої стосунки з іншими. Вона пізнає й оцінює світ, формуючи свідоме ставлення до нього, визначає свої можливості і місце в ньому, створює власні програми дій, реалізуючи в суспільстві свої здібності, потреби й інтереси. Можливість обмінюватися словами, товарами або подарунками не потребує захисту і виправдання тієї користі, яку вона здатна принести, вона – частина життя суспільства і спосіб взаємодії його членів. На перший план постійно виходить не лише те, що вигідно з точки зору матеріальних умов, а й те, що має відповідати уявленню про призначення людини: гідність, самоствердження, свобода особистості. Цей світоглядний ланцюг життєдіяльності упорядковує її існування й окреслює обрій її обов’язків та прав. Більшість найважливіших норм, що регулюють спільне життя в суспільстві, має правову природу, де під “правом” розуміють ті права, які належать індивіду та суспільству як “свої” (об’єктивне право) і, відповідно, на ті, які існують у вигляді претензії (суб’єктивне право). Таким чином право, з одного боку, свідчить про гідність людини, якій на зразок власності належать певні блага, а з іншого, – це вираз погрози для людини, оскільки для цих благ існує загроза, і тому вони повинні бути захищені правом. Права людини об’єднують сукупність тверджень про те, що кожна людина має абсолютне і повне право на певні блага, які колись вважались лише прерогативою окремої маленької кількості людей. Визначаючи специфіку права, Тома Аквінський свого часу

засвідчував, що, по-перше, право передбачає співвідношення багатьох (у ставленні до самої себе у людини не має ніяких прав), по-друге, до сфери права мають відношення лише ті блага, які належать законному власнику саме як приватні (на вдячність та любов людина не може мати ніяких правових претензій), по-третє, право передбачає рівність праці і винагороди за неї. Усунення соціальних проблем соціальним піклуванням завжди кореспондується з правами людини. Чи повинний фахівець, який працює у сфері соціального піклування тільки створювати соціальні технології, спрямовані на перетворення соціальної проблеми та її усунення, не думаючи над тим, заради чого він це робить – “заради підпорядкування” чи “заради свободи і різноманітності?” [7]. У прийнятті рішення стосовно вектору своєї активності йому часто доводиться зустрічатися з проблемою вибору, чому віддати перевагу, особливо, коли активність неможливо повністю реалізувати в певних економічних умовах або через інші причини. Зробити цей вибір завжди нелегко, але за будь-яких обставин, у процесі прийняття такого рішення, саме права людини є базовою цінністю соціального піклування.

У теоретичних дискусіях щодо прав людини чітко усвідомлюється роль соціальних цінностей і домінуючих моральних настанов, які впливають на зміст прав людини, якими вони користуються і які вони цінують. Загальновизнані норми нерідко впливають на такі соціальні параметри, як гендерна рівність, методи виховання дітей, чисельність родини і народжуваність, ставлення до навколишнього середовища та інші явища і процеси. Домінуючі цінності та стан суспільної моралі мають прямий стосунок до наявності чи відсутності корупції та міри довіри, яка має місце в економічних, суспільних і політичних відносинах. Права використовують для ствердження певних цінностей, а на зміст цих цінностей впливають публічні дискусії та соціальні контакти, які також у свою чергу є складовою прав людини. Генеза прав людини – це не що інше, як пошук та обґрунтування універсальних невідчужуваних прав людини, що визначаються її антропологічним статусом незалежно від специфіки соціальної взаємодії. Ці права діють імперативно через людину, але від людини не залежать ні за формою, ні за змістом. Саме це, на наш погляд, у процесі формування ідеї прав людини дає підстави для виділення двох аспектів: антропологічного та соціального. Перший аспект пов’язується з самою природою людини, її людяністю. Другий – пов’язаний із формуванням

специфічної форми існування соціального – громадянського суспільства і набуттям людиною соціального статусу громадянина – реального або потенційного власника. Розширення прав і свобод людини не тільки збагачує життя, а й розкріпачує саму людину, підвищує її соціальну значущість: людина отримує можливість повніше виражати власну волю і взаємодіяти зі світом, у якому живе, оскільки повноту життя Людина сприймає через продуктивність взаємодії з іншими індивідами, соціальними спільнотами або коли відчуває дискомфорт від цієї взаємодії. Поєднання цих двох аспектів утворює внутрішній конфлікт прав людини і породжує дискусію стосовно змістовної сторони наявних парадигм прав людини. Цей конфлікт створює певний дисбаланс у змістовній структурі соціального піклування, яка історично є породженням громадянського суспільства, але у своїх намірах і діях прагне вийти за його межі на рівень універсальності – людяності. Соціальне піклування опиняється у ситуації “двох господарів”.

Держава (як зібраний образ) вбачає у ньому жебрака, оскільки воно намагається отримати від держави усе те, що гарантовано нею людині. Людина в діях соціального піклування вбачає представника жадібного, злого, далекого і незрозумілого монстра-державу, який їй (людині) нічого не дає, а якщо і надає, то зовсім трішки. Як результат, соціальне піклування опиняється між двома жорновами: з одного боку – держава (“я обіцяю”), з іншого – людина (“державо мені винна, дай, дай”). Саме тому дії соціального піклування іноді, в правовому аспекті, є досить неоднозначними і ризикованими.

В Європі права людини, тобто гарантовані державою права людини, з самого початку поєднувалась з ідеєю громадянських прав. Навколо прав людини, з моменту їх визнання в усі історичні епохи, точилися палкі дискусії та теоретична боротьба, центром якої був або антропологічний, або соціальний аспекти, які охоплюють як процеси, що пов'язані зі сферою дій та прийняття рішень, так і дійсні можливості, доступні людям в певних особистих і соціальних умовах. Цілісні концептуальні спроби усвідомлення сутності поняття “прав людини” сягають доби Нового часу (Т. Гоббс [5], Дж. Локк [6] та ін.) та Просвітництва (М. А. Вольтер [4], Ж. Ж. Руссо [9] та ін.), – вони є результатом європейських буржуазних революцій, чи, швидше, реакцією на очікування та наслідки цих революцій. “Великий бунт” в Англії відтворював у той час більшою мірою потреби Європи, аніж самої Англії...” [1, с. 5].

Основу розмірковувань європейських мислителів утворювало уявлення про природу людини та її місце у світі, про раціональне і досконале облаштування суспільства та місце людини в суспільстві. Таке суспільство повинно було бути суспільством вільних громадян, а не суспільством рабів і підвладних або, як казав І. Кант, кожна людина повинна розглядатися як мета, а не як засіб. Природні права людей передбачали їх рівність перед законом, що у подальшому знайде своє відтворення у конституційному принципі “один громадянин – один голос” – основному критерію легітимності державної влади. Згодом ці ідеї знайшли своє віддзеркалення в правах людини – системі логічно пов’язаних абстрактних принципів, категорій та цінностей, “основоположних морально-правових норм, що формулюють принципи відносин між індивідом та суспільством в особі інституцій влади” [12, с. 506]. Залежно від версій їх теоретичного трактування, вона передбачали конкретні дії, такі як взаємовигідний обмін (про який говорив А. Сміт), наявність структур соціальної підтримки, наявність політичних свобод, соціальний розвиток, – або їх комбінацію, спрямованих на підтримку кожного громадянина.

У боротьбі за новий суспільний устрій траплялись різноманітні думки щодо шляхів його досягнення та засобів реалізації прав людини, але практично усі реформатори та революціонери досягали згоди у тому, що підґрунтям нового суспільства повинна бути індивідуальна свобода, закріплена законом, яка буде сприяти загальному покращенню стану життя людей. З цієї позиції розширення свобод виступає і як основна мета, і як головний засіб соціального розвитку людства. Вони були переконані, що саме таким чином суспільство стане більш гуманним та справедливим. Коли воля більшості отримає перемогу, то вона народить нову форму правління та суспільної організації, в яких інтереси бідної більшості населення будуть переважати над інтересами привілейованої меншості. Рівність політичних прав, закріплена в конституції, природним шляхом приведе також і до викорінення соціальних хвороб; свобода і рівність приведуть до братства.

У цих розмірковуваннях повністю розмивалася різниця поміж антропологічним та соціальним аспектами ідеї прав людини. Наявність антропологічного аспекту в правах людини, який є неписаним, а – сутнісним, не робить ні в якій мірі зайвим соціальний аспект. Антропологічний аспект впливає з сутності самої людини і діє в усі часи – саме тому він є особливо важливим для прав лю-

дини. Успіх суспільства оцінюється, в першу чергу, з точки зору наявності базових прав, якими користуються члени цього суспільства. Цей аспект права робить людину більш впевненою у собі і своїх можливостях, підживлює її здатність допомогти самій собі, а також впливати на навколишній світ. Але лише цього аспекту прав людини недостатньо для розгляду устрою спільного життя людей. І антропологічний, і соціальний аспект є дуже важливими для розуміння прав людини. Саме соціальний аспект відтворює умови втілення прав людини відповідно до конкретних історичних обставин, а її антропологічний аспект є завжди іманентний соціальному. Але при цьому визначальною рисою антропологічного аспекту є загальність, а соціального – обов'язковість. Ці два аспекти прав людини утворюють ядро сутнісної структури соціального піклування.

Розвиток прав людини розгортався саме навколо цих протилежностей. Антропологічний аспект прав людини одночасно захищає інтереси окремого індивіда, й певну характеристику людяності, конкретну антропологічну цінність. Сам по собі антропологічний аспект права – це перш за все соціальний продукт. Існує двобічний зв'язок поміж соціальним устроєм, який сприяє розвитку прав людини, і використання цих прав не тільки для того, щоб покращити життя окремої особи, але й для того, щоб зробити соціальний устрій більш зручним і ефективним. Окрім того, на антропологічний аспект права (яким саме чином людина використовує свої права) впливає соціальна взаємодія – наприклад, узгодженість суспільних настанов – і спільний аналіз проблем та їх рішення.

Соціальний аспект прав людини детально розглядали представники утилітаризму (І. Бентам, Дж. Ст. Мілль, У. Стенлі та ін.). Вони намагалися підвести під це поняття якийсь абсолютний або науковий фундамент. Утилітаристи розглядали права людини крізь призму корисності. У класичному утилітаризмі І. Бентама – корисність визначається через задоволення і йдеться, перш за все, про суспільну корисність. У цих межах такі потенційно важливі речі, як індивідуальна свобода, здійснення або порушення чинного права, різні аспекти якості життя, ще не мали повного відтворення.

Практична реалізація проектів і реформ, які брали до уваги лише один з аспектів права, демонструвала їх недоліки. Приклади Америки та Франції показали, що республіканська форма правління, яка гарантує рівність політичних і юридичних прав, сама по собі не приводить до фактичної рівності громадян. Окрім того, руйна-

ція старої системи взаємозв'язків позбавляє багатьох людей вже наявних форм соціального захисту та збільшує злиденність. Поляризація суспільства за майновими ознаками зростає ще більше. Початок промислової революції і формування робітничого класу супроводжується різким зниженням умов існування та розростанням нового світу – світу міської бідності, світу бідних, п'яниць та проституції. Проблеми соціального занепаду не могли не привернути увагу найбільш чуйних і чесних представників інтелігенції. Громадський діяч XVII ст. Т. Пейн у своїй роботі “Права людини” ще був переконаний, що загальне виборче право, яке гарантоване конституцією, вирішить усі соціальні проблеми. Політичним уподобанням Т. Пейна були близькі ідеї представницької демократії, конституціоналізму, американського федералізму, французької декларації прав людини. Він вважав, що базові права людини містять у собі потенційні можливості подальшого розвитку людства і дають можливість уникнути голоду, смерті від хвороб, передчасної смерті, а також створюють умови для подальшого розширення спектру прав і свобод, які асоціюються з грамотністю, ростом населення, правом на участь в політичному житті тощо. Ідеї мислителя щодо соціальних функцій держави можна вважати однією з перших спроб обґрунтування ідеї “держави загального добробуту”. Теоретик лібералізму XVIII ст. Дж. Ст. Міль вважав, що представницьке правління є найкращою формою демократичного урядування. Воно розвиває в індивідові громадянські інтереси, спонукає до морально орієнтованих мислення і дій.

Повною мірою нова ідеологія прав людини, яка включає в себе думку про необхідність соціальних реформ, була сформульована Другим Інтернаціоналом, де магістральна лінія належала німецьким соціал-демократам. Саме соціал-демократи пропонують будувати державу соціального добробуту, яка повинна гарантувати всім рівне право на високі життєві стандарти – у цьому й вбачається реальний розвиток принципів солідарності, колективізму та універсалізму. Соціальні можливості важливі не тільки особисто для людини (наприклад, для того, щоб залишатися здоровою, отримувати медичну допомогу й уникати передчасної смерті), а й для більш ефективної участі в економічному і політичному житті. Велике значення для реалізації вищезазначених принципів мають профспілки (громадські організації) та робітничі рухи, партії лівого спрямування. Соціал-демократизм у сфері податків передбачає рівне оподаткування всіх громадян незалежно від рівня їх доходів.

Свою чергою, соціальну підтримку отримують лише ті родини, які справді її потребують.

Подальший розвиток філософії прав людини був обумовлений діяльністю К. Маркса, який сформулював визначення загальної мети суспільного розвитку як соціальної революції. Він був переконаний, що права і свободи індивіда напряду розширюють потенційні можливості людини, окрім того, вони доповнюють один одного і, відповідно, здатні підживлювати один одного. Єдиним шляхом їх ствердження є соціальна революція. Але К. Каутський у своїй роботі “Наступного дня після революції” окреслив більш чітку стратегію бажаного курсу. Він вважав, що поступовий, але неухильний процес розвитку продуктивних сил, зростання кількості робітничого класу та його соціалістичної свідомості повинно привести до “якісного стрибка”, коли держава в руках робітничого класу та його партії перетвориться на інструмент здійснення соціальних реформ. Таким чином, при розгляді прав людини усе більше акцент переноситься на “соціальний” аспект. Цивілізоване суспільство повинно забезпечити усім своїм членам певний мінімум добробуту і стабільність в умовах швидкої індустріалізації та урбанізації. Це передбачає розвиток системи пенсійного забезпечення, проведення заходів по боротьбі з безробіттям, виплату коштів безробітним, житлове забезпечення, загальнодоступність медичного обслуговування та освіти. Соціальні структури здатні відіграти вирішальну роль в збереженні і розширенні прав і свобод індивіда. З одного боку, на індивідуальні права впливають соціальні гарантії захисту основних прав, толерантність і можливість здійснювати обмін. З іншого боку, права і свободи залежать від міцності суспільної підтримки, спрямованої на забезпечення тих умов (наприклад, охорона здоров'я, початкова освіта), які є ключовими для формування і використання людських ресурсів. Виникає проблема пошуку дієвих механізмів реалізації цих положень у життєдіяльності суспільства.

Характерно, що вже в цей час “соціальні” проекти з'являються не лише в політичних програмах прихильників соціалізму, а навіть у політичних програмах супротивників соціалізму. Зрозуміло, що це нагадувало змагання з соціалістами, але мало місце в історії розвитку. Це було відтворенням не лише кон'юнктури, але й певним “духом часу”. Багато з цих уявлень про мету та методи перетворення суспільства мали універсальний характер.

Радикальні представники соціалістичного руху пов'язували

це з переходом влади в руки самих виробників, тобто подоланням того, що К. Маркс називав “відчуженням пролетаріату”. Отто фон Бісмарк від імені правих захищав реформи згори та державний патерналізм як спосіб укріплення імперії. Представники радикального крила лібералізму від Девіда Ллойда Джорджа до Франкліна Рузвельта пропонували свої варіанти вирішення проблеми. Навіть Черчилль виступав за підтримку реформ, стверджуючи, що Англії “не завадило б перейняти якусь частку бісмаркіанства”. Головна різниця полягала в такому: на думку соціалістів, навіть таких поміркованих, як англійський прем’єр-міністр К. Еттли, соціальні реформи – це частина процесу радикальної трансформації капіталізму та перерозподілу суспільного багатства шляхом широкої націоналізації засобів виробництва; на думку їх політичних супротивників, капіталізм життєздатний та позитивний, але потребує деяких корекційних і стримуючих механізмів, особливо в активній соціальній політиці. При цьому саме визначення потреб і прав людини, а також уявлення про механізми їх задоволення та дотримання залишалися більш-менш спорідненими, не зважаючи на ідеологічні розходження в усьому іншому. Якість життя індивіда можна значно покращити при умові дотримання його прав та завдяки адекватній програмі соціального захисту.

Дискусії навколо теоретичного осмислення прав людини та суспільні трансформаційні процеси, які їх супроводжували, спочатку знаходили своє втілення в практиці соціального піклування (особливо в його інституалізації), а згодом в уточненні його сутнісного смислу. Так, революція 1917 року в Росії та утворення СРСР призвели до розколу соціалістичного руху на два крила – соціал-демократичного та комуністичного, окрім того, ці події вплинули на розмежування серед соціалістів стосовно розуміння прав людини. Соціал-демократи розглядали соціальний аспект прав людини у контексті розвитку громадянських прав на шляху до соціалістичного суспільства, тобто як мету наступного етапу реформ. У ХХ ст. європейська соціал-демократична політика презентує два періоди посилення соціальних стратегій, які припадають на дві світові війни і характеризуються розповсюдженням соціальних благ. У той же час більшовики вважали ідею громадянських прав буржуазним трюком і закликали її повністю відкинути. Більшовицька альтернатива “диктатура пролетаріату” – швидко стала синонімом поліцейської держави, яка знищує будь-яку іншу думку. Радянська держава, яка зрослася з комуністичною партією, стала реальним

втіленням такої моделі держави. Але, не зважаючи на ідеологічні і політичні розбіжності, принциповий підхід до визначення соціального аспекту прав людини під час хвороби та старості, у питаннях доступного житла, безкоштовної освіти та медичного обслуговування в усіх випадках залишався схожим.

Подальша актуалізація проблеми прав людини відбувається наприкінці XIX ст. – початку XX ст. у процесі пошуку витоків дискурсу несвободи при обговоренні теорії “держави загального добробуту” (“welfare state”, або state as the producer of wellbeing) [8, с. 4-5]. Сучасне розуміння ідеї громадянських прав склалося наприкінці Другої світової війни у Швеції та Англії, а з часом розповсюдилось на інші країни Західної Європи. Замість існування дуалізму між державою й ринковою економікою, з одного боку, і середнім класом – з іншого, ідеологи соціал-демократії цього часу пропонують будувати державу соціального добробуту, яка повинна гарантувати всім рівне право на високі життєві стандарти. Індивідуальні потенційні можливості в основному залежать – окрім усього іншого – від економічного, соціального і політичного устрою. При створенні відповідних інституційних структур не можна не враховувати роль різних індивідуальних прав і свобод особи. Оскільки права і свободи індивіда багатогранні, необхідно створювати різноманітні інституції, у тому числі демократичні структури, юридичні механізми, ринкові структури, засоби масової інформації та інші засоби комунікації для реалізації цих прав і свобод. Ці інституції повинні включати в себе як приватні організації, так і державні служби, а також змішані структури, наприклад, недержавні організації та кооперативні об’єднання.

Система була покликана викоринити усі форми соціальних негараздів: хвороби, безробіття, безграмотність, побутову невлаштованість та ін. У той же час у США під тиском президента Ф. Рузвельта було прийнято закон про економічні права, у якому говорилося “про свободу від злиднів”, пов’язану зі “свободою від страху”. У цій перспективі кожна людина розглядається – за наявності можливостей – активним розпорядником своєї долі, а не пасивним споживачем тих благ, що розподіляють соціальні програми. Держава і суспільство починають відгравати велику роль в укріпленні і збереженні людських можливостей. І ця роль полягає в підтримці людської діяльності, а не в розподілі готових благ. З цього приводу необхідно зробити декілька зауважень. По-перше, курс на створення держави загального добробуту в Англії був підтриманий усіма головними

політичними силами країни. Достатньо згадати, що відповідне законодавство для влади, де переважну більшість утворювали консерватори, було підготовлено членом ліберальної партії, а реалізовано – лейбористами. Незважаючи на те, що лейбористська партія завжди розглядала цю соціальну програму, як характерну частину своєї ідеологічної платформи, майже до 70-х років жоден із наступних консервативних урядів не посягнув на неї. По-друге, якщо порівняти радянську конституцію з доповіддю У. Беверіджа, з аналізом політики повної зайнятості, який зробив Англії Дж. М. Кейнс, із законами, прийнятими під час “Нового курсу” Ф. Рузвельта, побачимо у вихідних положеннях багато спільного. До середини ХХ ст. і в СРСР, і на Заході здійснювалися державні програми освіти, охорони здоров’я та пенсійного забезпечення, які були реальними, загальними, фінансувались з бюджету держави і визначались як частина громадянських прав. Економічний злет 50-х та 60-х років, який підтримував соціальні держави Заходу і збігся із зростанням світового економічного циклу, багато в чому ґрунтувався на варварському поводженні з природними ресурсами планети. Демографічні зсуви та хронічне безробіття у поєднанні з бюрократизацією системи соціальної держави робили останню усе більш дорогою, а віра в безмежні запаси ресурсів, яка підживлювала попередній оптимізм, не виправдалась. Досвід поколінь, які користувалися плодами держави загального добробуту і державного соціалізму, показав, що, не зважаючи на усі зусилля і значні витрати, більшість важливіших “соціальних проблем” не піддалась викоріненню.

Проблеми післявоєнної доби, які необхідно було вирішувати як країнам Заходу, так і СРСР, багато в чому були схожими. І на Заході, і в СРСР коштів на соціальні програми не вистачало. Ці дві системи рухалися в різних напрямках, причиною тому слугували переконання, які вважали значущими для ствердження справедливості, та різні соціальні сценарії її втілення. І там, і тут продовжували існувати бідність, правопорушення, соціальна напруга. Велика держава опинилася не здатною вирішити ці проблеми. Вона або закривала на них очі, або вдавалася до цензури та арештів критиків. Офіційну мету – наздогнати й перегнати Захід за рівнем життя населення, яку проголосив Й. Сталін і підхопив М. Хрущов, реальна система не здатна була досягнути.

Важливо зауважити, що поглиблення кризи як на Заході, так і на Сході було обумовлено не тільки економічною динамікою. Вона з очевидністю демонструвала нездатність планів викорінення соці-

альних хвороб за допомогою широкомасштабних і загальних державних програм, особливо коли справа стосувалася різного роду “маргіналів” та “меншин”. У сучасному світі, який стає усе більш різноманітним і одночасно більш відкритим, “меншини” як такі у сумі перетворюються на більшість. Шлях, який раніше розглядався як магістральний, що веде у світле майбутнє, стає усе менше зрозумілим. Універсальні рецепти викликають усе більшу недовіру, настало усвідомлення того, що, по-перше, оцінюючи соціальні інститути, необхідно враховувати результати функціонування цих інститутів з позиції саме захисту індивідуальних прав особи, по-друге, при аналізі діяльності соціальних інститутів та її результативності необхідно враховувати добробут людей. Окрім того, держава, яка раніше сприймалася як головний інструмент їх реалізації, усе частіше стає головною перешкодою на шляху досягнення свободи, рівності та братства – ідеалів, які надихали борців за права людини, як еволюціоністів, так і революціонерів.

Спочатку права людини втілювалися в життя мирним або революційним шляхом реформаторами, які прагнули перетворити суспільство згідно за своїми моделями його удосконалення. Вони вважали, що їхні перетворення є практичним втіленням у життя принципу справедливості, який сформулював ще Аристотель у Нікомаховій етиці, враховуючи три типи соціальних зв'язків: взаємодію рівноправних партнерів, ставлення людини до суспільства і суспільства до людини. Ці моделі неодноразово корегувались, оскільки їх реалізація демонструвала недоліки, які спонукали до створення нових реформістських програм, а самі уявлення про права людини переглядалися докорінним чином. Такий критичний аналіз породжував новий цикл реформ. Історія демонструє нам декілька таких циклів, зміст яких залежно від їх спрямованості російський дослідник Т. Шанін [13] визначає так: 1) громадянські права і політична рівність, 2) держава загального добробуту і соціальної справедливості, 3) індивідуальність і право вибору. Ці цикли боротьби за права людини перегукуються з класифікацією прав людини Г. Еллінека: громадськими, політичними та соціальними, – які він характеризує у своїй роботі “Декларація прав людини та громадянина”. Громадські і політичні права (у вигляді свободи слова і вибору) сприяють економічній безпеці. Соціальні (у вигляді права на освіту і медичну допомогу) полегшують участь в економічному житті. А. Сен у книзі “Розвиток як свобода” [10, с. 16] додає до них ще економічні права (у вигляді можливості

брати участь у торгівлі та виробництві), які сприяють особистому матеріальному добробуту і нагромадженню суспільних ресурсів для “підживлення” соціальних прав. Деякі дослідники ХХ ст. (А. Карась, Я. Пасько, А. Сен, та ін.) вважають, що розгортання соціально-історичної практики показало неможливість ствердити права людини в суспільстві без залучення творчого потенціалу громадянського суспільства, яке сприяє розширенню прав особи, визнання її суспільного значення, її ролі, що узгоджуються з гуманістичними вимірами розвитку людства.

Література:

1. Барг М. А. Великая английская революция в портретах её деятелей / Михаил Барг; [Текст]. – М.: Мысль, 1991. – 397с.: ил. 16л. ил. – ISBN 5-244-00418-2.

2. Бережнов А. Г. Права личности: некоторые вопросы теории / А. Г. Бережнов. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 142с. – ISBN 5-211-01525-8.

3. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России / Л. Воеводин [Текст]: учеб. пособие. – М.: Издательство ИГУ, Издательская группа ИНФРА – М–НОРМА, 1997. – 294 с.

4. Вольтер М. А. Философские сочинения / М. А. Вольтер [Текст]: пер. с фран. / Ин-т философии. – М.: Наука, 1996. – 560 с. – (Памятники философской мысли). – ISBN 5-02-013250-0.

5. Гоббс Т. Левиафан // Гоббс Т. Сочинения в 2 томах. Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – 731 с. (Филос. наследие). – С. 5–285. – ISBN 5-244-00460-3.

6. Локк Дж. Опыты о законе природы / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с. – (Филос. наследие). – С. 3-53.

7. Мангейм К. Диагноз нашего времени / Карл Мангейм [Текст]: пер. с англ. – М.: Юрист, 1994. – 700 с.

8. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння: монографія / Я. І. Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с. – Бібліогр.: с. 257–267. – ISBN 978-966-8210-60-0.

9. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж. Ж. Руссо; [Текст]: пер. с фр. – М.: КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. – 416 с.

10. Сен А. Развитие как свобода / А. К. Сен / Пер. с англ. под ред. и с послеслов. Р. М. Нуреева. – М.: Новое издательство, 2004. – 432 с. – (“Библиотека фонда “Либеральная миссия”).

11. Фабрициус Ф. Права человека и европейская политика: политико-правовое положение трудящихся в Европейском Сообществе / Фриц Фабрициус; пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – 174, [2] с.; 22 см. – ISBN 5-211-03310-8.

12. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шин-

карука; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України – К.: Абрис, 2002. – 742 с. – ISBN 966-531-128-X.

13. Шанин Т. Социальная работа как культурный феномен современности / Т. Шанин // Куда идёт Россия?.: Трансформация соц. сферы и соц. политики, 1998.: Пятый междунар. симп., 16-17 янв. 1998 г. / Под общ. ред. Т. И. Заславской. – М.: Дело и др., 1998. – 382 с.: ил.; 22 см. – В надзаг.: Моск. высш. шк. соц. и экон. наук, Междисциплинар. акад. центр соц. наук. – ISBN 5-7749-0122-X. – С. 303–321.

14. Штаммлер Р. Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории: Социально-философское исследование; [Текст] / Р. Штаммлер; пер. с нем. – Изд. 2-е, перепеч. с изд. 1899 г. – М.: КРАСАНД, 2010. – 310 с. – (Из наследия мировой философской мысли: социальная философия). – ISBN 978-5-396-00271-5: 392. 06.